

Hogyan készül a novella...

Irt: GONDA DEZSŐ.

Sűrűn hallom mostanában, különösen nőktől, a kérdést: Ugyan mondja meg, hogyan készül egy novella?

A novella, holgyme, ezerféleféleképpen készül, a tárgy, a hangulat és az író egyénisége szerint. Az utcán s a klubokban, báli estéken és kórházakban, a kártyaszatálnál s a vívőteremben, halottak-kamrában és café chantantokban, piazcon és könyvtárban, paloták és romok között, athléták versenyein és tébolydákban, száigoldó vonalon és omnibuszon, halottégető kemenczék és jégzajlások lát-tára, falusi temetőben és angol parkokban, dombán és lebujsokban, zúgó gyárban és zúgó erdőben — a modern író agya vonja magához mindenütt a novella aтомait úgy, mint a magnetizált vas az acélszilánkokat. Itt egy alak ragadja meg, ott egy szín; itt egy hangulat, egy gondolat amott.

Néha a vett benyomás erős és imponáló: tódulva csoportosulnak köréje önként képződő alakok, jelenetek, színek, hangok, eszmék és trüpusok. Máskor az impresszió izoláltan marad; lassan és hosszú időre elhalványul, migmen egyszerre, szinte ok nélkül, vagy talán megráztatván egy hasonló, avagy éppen ellentétes impressziótól, ismét intenzív fényleny lobbant föl az író agyában. Ritka esetben tudja azt a novellista, mikor munkába fog, hogy mivé fog alakulni az alkotás hevében a gomolygó anyag, mely írásra készíti. Még leginkább öntudatos akkor, a mikor egy eszmét akar kifejezteni, a melyhez alakokat, jeleneteket keresett hosszabb időn át és talált...

De nem akarok esztétikai értékezésbe tévelyedni. Inkább csak egy példában akartam megmutatni egyik módját annak: hogyan készül a novella.

Ime.

Az első impresszió ez volt: A nyári nap kápráz-tató fényével sugározza be a nagy körutat. Hatalmas, tor-nyos palotának erkélyén áll egy javakorbeli, szikár, de széles vállú ember. Kék, rojtos házi sikkáját homlokára vonta, kezét szeme felé tartja, úgy bámul sokaig napnak ellenébe az üllő-út felé.

Tudom róla, hogy a kópalota az övé, hogy Lip-pert Antalnak hívják, és azt is, hogy a maga erejéből vergődött föl ilyen gazdaságra: apja iszákos kőműves volt, anyja mosónő, ott laktak a piszkos Ferencvárosban az üllő-út körül valamerre. Ő maga téglát hordott suhancz-korában, aztán kövező-legénynek állt — most építési vállalkozó és milliók ura.

Az impresszió nem kap meg valami erősen. Föl-jegyzem a notice-omba, ennyi az egész.

Nagysokára ezután, zúmarás, fagyos, ködös hajnali órában unottan, fáradtan átírrasztott bálí éj után végig-megyek a köruton. Fejemen zsvajog még a bálnak üres és hiú lármája; kimondhatatlan vágy kerget így gyalog kóborolnom a messze elnyúló utakon; úgy érzem, mintha valami célt kellene keresnem a céltalanul eltöl-tött éjjel után.

A ködön, sötétben és hidegen ott emelkedik előttem az építési vállalkozó házkolossusa.

S nyomban föltámad a rég elfelejtett kép: a tűn-döklő körút, az az ember az erkélyen, a mint néz a napnak ellenébe az üllő-út felé.

A képek rohamosan kristályosodnak az impresszió köré; úgy érzem, hogy most meg tudnám írni Lippert Antal történetét.

A közeli éjjeli kávéházból cigányzene hangzik ki, közben-közben egy-egy részeg rikoltás és az összeütőző billardgolyók koppanása. Bemegyek s a sarokasztalnál, fojtó szivarfüstös levegőben, mozdatlan beszéd zsvajában

ezt írom gyorsan és mohón a magammal hozott rózsaszínű tánczrend lapjaira.

...Két hónap mult el azóta, hogy a durva kőmű-ves kiverte a kis Tónit a házból. Ott dolgozott sze-gényke a Neugebauer pallérjánál, hordván a téglát a kőműveseknek. Egyszerre csak szalad hozzá nagy lelken-dözve Szepl, a kenyeres-pajtás, a kivel egy pinczében, egy szálláson halt.

«Gyere hamar, Tóni... a nagymező-utczába... Az utvaron építünk... bedől a fal, nem jól volt meg-támasztva... A kőművesek ott ülték alatta... ebédelték. A te apád is... Az anyád oda hozta neki az ebédet... Hát egyszerre csak rájuk szakadt... Eltemette vala-mennyit, agyonüttötte... Ott van a sok nép, meg a lovasrendőrök... Most szedik ki a kövek alól... Ket-tőt már kihuztak... mintha vérbe mártották volna... Gyere hamar...»

Azzal kézenfogta és szaladtak együtt. Tóninak annyi időt se engedtek, hogy gondolkodjék azon, a mit hallott. Talán nem is lett volna képes rá.

Kissé elkabult a lázasan újságolt hírtől, a szíve körül is mintha valami facsarodást érzett volna, de kü-lönös gyötrelmet nem okozott neki. Miért is? Hát boldog-ságot, örömet jelentett neki annak a kettőnek élete? Hát vesztett ő valamit azzal, hogy azok nincsenek többé? Hát van valami ott az alatt a beomlott kőfal alatt, a mi az ő szívéhez úgy oda lett volna növe, hogy a szív is sajogjon, mikor amarra a kötőmeg rázuhan?

Sokkal fiatalabb volt ugyan ő, hogy magának ezt a közömbösségi érzetet így megmagyarázza, vagy hogy csak gondolkodjék is rajta, hanem az ösztöne, a maga villámgyors eszmélésével, hamar felfogta a helyzetet és nem hajtott zokogást az ajkára.

A nagymező-utczát fekete rajban lepte el a bámész nép. A lovas rendőrök nyomtak vissza a kíváncsiakat a végzetes épülettől, melynek udvarából téglaporos napszá-mosok hordták ki a törmelékét, téglát, zuzott köveket, cserepeket.

A népraj hullámzó zsongása, a lódobogás, a rend-őrök kiáltása, a körüllevő házakban az ablakok nyitoga-tása, taliganyörgés, a házból kihangzó csákványcsengés, sürgölődés zaja, elnyújtott jajgatásnak panaszos lármája sajátoságos bódító zsvajba olvadtak össze. Ennek a hatá-sát érezte Tóni, mikor Szepl-lel átfurakodott a soka-ságon.

«Az apja van benn a szegény gyerekek» — magyarázta az ellentálló rendőrnek egy nagy zöld ken-dős öreg asszony. — «Az apja, lellem galambom biztos ír, az anyja is, meg a testvérbátyja» — tódított az igaz-ságon a ráncos anyó és olyan siralmas arcot vágott hozzá, mintha legalább is húsz esztendeje ismerte volna a sujtott családát.

Berezesztették a két fiút.

Az udvaron a fölvert meszes por világos felhő módjára kavargó ki az ásó és csákányok alól, a mint a tótok bontogatják a nagy rendetlen halomba lerokkadt falazatot. Kétségbeesett asszonyok, szepéző gyerekek, a kiknek kenyéradóját temette el az omladék, kőtenyvel, vagy éppen marokra czipelik onnan a téglát, mintha azzal is könnyebbülne a rettenetes teher. A többi férfi, asszony vegyesen állja körül a kőhalmot; ki csak borzadó-kíván-csian, ki szorongva, magába borultan, reszkető ajakkal vagy éppen földulkozó sirással, üvöltő panasszal. Az udvar sarkában egy homokdombocsán néhány ember feszlik már a kidsollak közül.

Lippert Tónit odavezették.

Szeplről, a homokba nyomódva, feszlik az apja. Szeszől szerdeszer arcán a nyers vonások alig változtak el, csak a haloványabb színt látta jobban a

rót szakál, mely a két sávoss ingre homoktól foltozan ereszkedik alá. Eres két keze modulatlanul nyugszik a derekára kötött kőműves-kötényen. Jobbra ököre van szorítva, abban egy szürke bádogkanalat szorongat még most is.

Mintha a kő agyon se zúta volna.

Hanem ott, hol a vörhenyeses fő tarkóval hanyatt nehezedik, a sárga homokban sötétvörös erek szívdögnek szét, kusza betűk formájára. Mintha titokzatos véres ujjak odaikták volna a szót: *halál!*

A fektében nyulatbarnak látszó test, az ököbe szorított kéz, a halványosságban zordonabb arc, borzas szakállal körítve, a sárga homok, a sötétkek ing, a piros vérfoltok a fej körül és az egész fölött kavargó világos porfelhő most is ott rémlik Lippert Antal lelke előtt, most, mikor végigné az erkélyről a nagy körüton, napnak ellenébe, ki az üllő-útra, a honnan harmincz évig kellett jönnie, míg erre az erkélyre följutott.

S az emlékezetnek e képe mellé nyomban fölmerül még most is előtte az édes anyja teteme. Ott fekszik a homokban az is, szorosan az ura mellett. Csodálatos, hogy erre Lippert Antal nem emlékezik olyan világosan, mint az apja tetemére; talán azért, mert nem írtóztott annyira tőle. Csak kiáltóan vörös kövénnyel színe káprázik előtte még sokáig, amint végfuttatja szemét a körüt szerte fénylő kövezeten fel, fel az üllő-útig.

A nyári nap delelő magasságra emelkedett már s az erkélyt, melyen Lippert Antal úr áll, meleg sugarak aranyával önti be; alulról is porral elegyesen tikkasztóan emelkedik az aszfalt párája — de Lippert Antalt ez nem bántja. Kimondhatatlanul szeret erről az erkélyről a multba andalodni, nem mintha a mult valami kedves emlékeket rejtene számára vagy nagy örömek édes utóérzését keltené, nem; abban a multban minden percnek és emlékek neve: küzdelem, munka, nélkülözés, nyereség, szeretet nélkül valóság.

Lippert úr mégis szeret rácsnélni. Mert azzal, *a mi volt*, tudja legjobban felmérni azt, a *mitől lett*. Leszállt multjába, mint az utas, a ki a völgybe ereszkedik, hogy onnan csodálja meg a hegyorom magasságát. Mert Lippert Antal úr, a mostani, érzi, hogy ő maga négyemeletes palotájában egy hegyormon áll, a melyet a pénznek és tekintélynek győtrővé összehordott sziklaköveiből maga toronyosított föl magának. Önön nagyságának ez a felmérése szinte képes érzettel töltötte el. Ilyenkor csöndes mosolygással tapogatta meg karjának edzett izmait: mintha dicsérné s csodálná őket azért a munkáért, a mit el tudtak végezni....

... Eddig a kávéházi töredék. Azóta sok idő telt el. Lippert Antal alakja velem jár azóta. Érzem, hogyan tapad hozzá időről-időre egy-egy újabb atom, vonás, árnyalat. Azt hiszem, novellának készül. De lehet, hogy regénynév izmosodik, vagy épen töredék marad.

Ha el talál készülni, hölgyeim, és önök találkozhatnak vele valahol, tudni fogják egy novelláról legalább, mint alakul az lassan az író agyában.

És én voltaképen csak ezt akartam ezuttal elmondani.

A csók az a csodaszó, ami önmagát teremti: egyből születik szét.

Jóbai.

Sohasem cselekedjék a rosszat oly szívesen, mint mikor azt tévesen lelkiismeretbeli kötelességüknek vélik.

A dicsőség oly édes, hogy azt az ember még a halál árán is keresi.

☆ **Erkölségi kontroll.** Semmiről sem beszéltek és okoskodtak e héten annyit az emberek, mint a pénztári ellenőrzésről. Rengeget sokat loptott el egy pénztárnok egy hatalmas pénztárból, holott a hivatalos és ügyvédi bizonykodás szerint azt a pénztárnokot a legszabályszerűbben kontrollálták. Volt ellenzár, volt rovacsolás, volt pénzölvasás, volt minden quantum satis, amit a legfurfangosabb burocratismus — valaha az ellenőrzés-tan ténen csak feltalált. A burocraticus ellenőrzés-tanból mindazonáltal hiányzik a legfontosabb fejezet. Nehéz is volna sablonba szedni s a büntetés terhe mellett pontosan betartandó hivatalos órákon belül valamely pedáns burocratával gyakoroltatni a legbecesebb kontrollt. Ahhoz, hogy valaki irtsen hozzá, még a magas hivatali hatalom sem elegendő; ahhoz még természetes judicium, erős erkölségi meggyőződés, éles szem és komoly lelkiismeretesség is kell. Az *erkölségi kontroll* a legbecesebb minden kontrollok között. A rovacsolás s a többi e mellett is-szükséges, de e nélkül minden rovacsolás és minden s a többi manó sem ér. Mi az az *erkölségi kontroll*? Nehéz definiálni. Könnyebb lesz, ha példa alakjában megmondjuk: *mi nem az*. Nos, tehát: nem tördölni azzal, hogy egy pénztárnok csodálatos módon megzaggassék, pazarul kockáztatott privát vállalatokban laborál, maitresseket és fogatokat tart, s mindezek felett a börzén játszik — *ez nem erkölségi kontroll*.

☆ **A bacillus.** A történelmi társulatnak volt 20,000 frtja. Mit csináljon a történelmi társulat 20,000 frttal? Semmi egyebet nem csinálhatott vele, odaadt a kezelni valomni Baltázár nevű bankhivatalnokhoz. Baltázár kezelte szépen a 20,000 frtot, mig-nem meghalt. Eltemették igen tisztességesen, ha nem is diszmagyarban, bizonyára mondták is fölülte valami nagyon szép dicsőbeszédet, mert hát ő kalvinista volt s azoknak ezt utóljára el nem engedik. A történelmi társulat egyik főembere éppen a keresepi-ton sétált, mikor arra döcögött szegény Baltázár utolsó monete. A történelmi főember betűzi a nevet a koporsón s úgy rémlik előtte, hogy ehhez a többé nem földi rab-s-hoz neki valami köze van. Aha! — a 20,000 frt. Hol is a 20,000 frt? Keresi a történelmi társulat a 20,000 frtját; nem mintha szüksége volna rá, hanem mert az ilyesmít keresni szokás. Nincs, nincs, — elcsikadt. Véletlenül a társulat valami szörnyen ügyes Polonyira tett szert, — ez visszafurfangoskodta neki az elcsikadt 20,000 frtot. Most már megint mit csináljon a történelmi társulat ezzel a pénzzel? Csomóba fogta és bevitte az első hazai takarékpénztárba. A takarékpénztár szívesen fogadta a pénzt, nem is gondolva rá, hogy azzal együtt pénzes szobája pánccel-falai közé befeszelték magukat a sikasztás bacillusai. Item, ott fektűd a többi tiszta millió között az inficiált 20,000 frt is. És a bacillusok szaporodtak és terjedtek. A ragadós betegség megkapta a főpénztárnok s a történelmi társulat 20,000 frtja elcsikadt újra s még jóval több, mint egy milliónyi inficiált forint véle együtt. Szerencse, hogy ez a sok bacillusos pénz kívánciorolt a bécsi börzére, — most odakinn fogja terjeszteni a ragályt. Az első hazai takarékpénztár igazgatói az elcsikadt bacillusos bankoktól a maguk zsebéből más, szűz pénzzel pótolják. Így a történelmi társulatnak még mindig van 20,000 frtja, melylyel nem tudja, hogy mitévő legyen. Tán irassa meg rajta a magyarországi sikasztások történetét. Nagy és érdekes munka lenne.

☆ **Requiescat in pace.** Ó Felsége fölötté kalpagját, felolvasta a trónbeszédet, — levette kalpagját — s az országgyűlés meg volt halva. Az első öt éves országgyűlés volt ez, mely azonban nem ért meg csak négy és fél évet. Nem igen bizonyította be azon tetteik igazságát, melyeket annak idején a hosz-